

Ohlédnutí za Jeanem Baechlerem

Nedávno referoval deník *Le Monde*, že dne 13. srpna 2022 zemřel ve věku 85 let významný francouzský historický sociolog Jean Baechler [Catinchi 2022].

Jean Baechler se narodil 26. března 1937 v Thionville. Absolvoval univerzitní studia v oboru historie a geografie na univerzitách ve Štrasburku a Paříži. Ve své disertační práci se věnoval problematice sebevraždy pod vedením Raymonda Arona. Toto téma zúročil i ve své pozdější publikační činnosti v knize *Suicides* [Baechler 1979], která vyšla s předmluvou Raymonda Arona. Kniha je silně inspirována Durkheimem. Nicméně oproti Durkheimovi, který mluvil o egoistické, altruistické, fatalistické a anomické sebevraždě, přichází Baechler se svou klasifikací na sebevraždy: 1) eskapistické, 2) agresivní, 3) oblativní (sebe-obětující) a 4) ludické (sebevražda jako hra) [Baechler 1979: 66, 108, 157, 175].

Rok 1966 přináší změnu v Baechlerově profesní kariéře, kdy opouští dočasnou dráhu středoškolského učitele a začíná spolupracovat s *Centre national de la recherche scientifique*, kde později v letech 1977–88 dělal vedoucího výzkumu v sociologické sekci.¹ V roce 1988 se stal profesorem historické sociologie na Sorbonně. Byl také členem *Centre européen de sociologie historique*, které v letech 1966–84 řídil Raymond Aron.

V roce 1970 vydává knihu *Les Phénomènes révolutionnaires*, která je později přeložena do angličtiny pod názvem *Revolution* [Baechler 1975a]. Kniha představuje, dle mého názoru, jednu z nejlepších teoretických prací věnovaných teorii revoluce. Jak naznačuje název francouzského originálu, autor rezignuje na konkrétní empirické analýzy a na místo toho si klade v podstatě filosofickou otázku, co je podstatou (esencí) revolučního fenoménu jako takového?

Baechler si v úvodu klade otázku, jak je vůbec něco takového jako revoluční změna možné? Odpověď nachází v analýze lidské situace. Hodnoty a instituce mají totiž arbitrární povahu, neexistuje jediná správná sada hodnot a institucí. Existující instituce mají tedy kontingentní charakter, jsou výsledkem voleb, které společnost či její elity učinily v minulosti. [Baechler 1975a: 25–27]. Zákonitě tedy jejich povaha nevyhovuje všem. K tomu dodává Baechler třetí podmínku možnosti revoluce, kterou je vzácnost zdrojů: v jakékoli společnosti jsou zdroje moci, bohatství a prestiže omezené. V případě, že jsou nerovnosti v distribuci těchto zdrojů neúnosné, získávají opoziční skupiny silnou pobídku k radikálnímu zpochybnění daného hodnotového a institucionálního rámce [Baechler 1975a: 28–29].

Baechler se pokouší analyzovat revoluci na základě metafory souboje, kterou převzal od Clausewitz. Nicméně Clausewitz hovořil o duálním charakteru klasické mezistátní evropské války. Válka má podle něj potenciální charakter války totální s její tendencí k eskalaci k extrémům. Tato eskalace k extrémům probíhá potenciálně ve více dimenzích.

¹ *Wikipedie* (online) [2022]. Heslo: Jean Baechler.

První dimenze eskalace k extrémům je dána skutečností, že válka je aktem síly a čistě logicky neexistuje limit pro použití této síly. Použití síly jednou stranou vyvolává použití síly protivníkem [Clausewitz 2007: 15]. Druhou dimenze eskalace k extrémům je dána charakterem války jako diktátu vůle. Dokud nejsou ozbrojené síly protivníka zničeny, nemohu si být jistý, že to bude moje vůle, která bude uplatněna. Neboť na moje pokusy vnutit protivníkovi svou vůli může protivník reagovat pokusy vnutit mně jeho vůli. Třetí dimenzi potenciální eskalace k extrémům pak představuje válka jako souboj vůlí. Vůle je zde měřena jako ochota přinášet oběti ve prospěch válečného cíle. Na stupňování mé vůle může protivník reagovat stupňováním jeho vůle [Clausewitz 2007: 16]. Nicméně v praxi nemají všechny války tento totální charakter. Clausewitz totiž klade oproti logickému pojmu totální války pojem reálných válek. Skutečnost, že většina válek jeho doby neměla totální charakter, je podle Clausewitze dána omezeními, která nastávají v reálném sociálním životě. Prvním omezením je, že válka nemá charakter izolovaného aktu, odděleného od veškerého státního života. Sílu vůle a rozsah zdrojů protivníka je možné předvídat a přizpůsobit tomu strategii a taktiku, takže není nutné hnát mobilizaci vůle a zdrojů do extrémů. Druhé omezení představuje skutečnost, že válka nemá charakter jednorázového úderu, takže není nutné ani výhodné vystupňovat úsilí v jednom časovém okamžiku [Clausewitz 2007: 17–18]. Třetí omezení je pak dáno tím, že výsledek války není většinou definitivní, poražený se může vzpamatovat a za dvacet let vrátit úder. Politické cíle také nemusí stát za ztrátu významné části zdrojů, ke které by vedla totální válka. Na místo logického pojmu totálně eskalované války pak nastupuje reálná válka jako hra pravděpodobností reálného života [Clausewitz 2007: 19].

Baechler v podstatě přijímá Clausewitzovu výkladovou figuru a chápe revoluci jako souboj mezi stoupenci státu quo a revolucionáři. Revoluce pro něj představuje odmítnutí společenské smlouvy, vědomý disent ze strany opozice [Baechler 1975: 32]. Řád společnosti je zpochybněn a staví se proti němu alternativní řád. Toto často vede k použití násilí, které má charakter eskalovat k extrémům. Občanské konflikty mají silnější tendence k eskalaci než klasické mezistátní války. Nicméně i tady existují omezení, která způsobují, že většina politických konfliktů nemá tento extrémní charakter. Baechler hovoří o a) omezeních počtu, b) omezeních materiálních zdrojů a o c) omezeních vůle k moci. Omezení počtu jsou dána počtem rebelujících jedinců. Ve většině společností pouze menší část společnosti má tendenci revoltovat. K revoltě významných částí společnosti dochází pouze za výjimečných okolností [Baechler 1975a: 35]. Ve většině situací jsou také dána omezení materiálních zdrojů. Revolucionáři mají obvykle méně zdrojů než armáda. Úspěch revoluce je tedy podmíněn politickou neutralitou armády, která nastává obvykle tehdy, když vládnoucí elita přestane věřit ve smysluplnost pokračování jejich mocenského projektu. S tím souvisí třetí omezení a to omezení vůle k moci. Revoluce představuje souboj vůlí mezi silami státu quo a revolučními vyzvateli. Úspěch revoluce tedy vyžaduje silnou motivaci na straně rebelů a naopak oslabení vůle k moci ze strany sil státu quo [Baechler 1979: 37].

Baechler se dále pokouší o jakousi „fenomenologickou“ analýzu sociálních skupin či tříd z hlediska jejich příspěvku k revolucím v dějinách. Zdrojem revolučního potenciálu jsou a) marginalizované skupiny, které mají zájem na změně státu quo, a b) anti-společnosti, které vytvářejí koherentní alternativy k hegemonním hodnotám a institucím [Baechler 1975a: 45, 64].

Marginální skupiny jsou skupiny, které stojí na okraji hegemonního řádu, i když nutně nemusí představovat menšinu ve společnosti. Baechler rozlišuje marginální skupiny na pasivní (tuláci, zločinci, devianti) a aktivní, přičemž aktivita je definována potencionálním příspěvkem skupiny k revoluční situaci. Tuláky, zločince a devianty tedy Baechler příliš neanalyzuje.

Naproti tomu Baechler vytváří pozoruhodnou fenomenologicky obecnou typologii aktivních marginálních skupin z hlediska jejich příspěvku k revolucím v dějinách. Hovoří [Baechler 1975a: 50–63] o následujících podskupinách aktivních marginálních skupin: a) rolníci, b) otroci, c) městský plebs a d) studenti. Rolníci představují nejvlivnější revoluční skupinu v lidských dějinách a to díky usedlému charakteru jejich života, kdy nemají možnost utéct před utlačovatelem. Nejnižší revoluční potenciál naopak mají otroci, což je dáno jejich mentálním zhroucením a nízkým sebevědomím a také většinou izolovaným charakterem jejich pobytu (v rodinách pánů). Ve středomořských metropolích antického a středověkého světa hrál významnou roli plebs, což byla městská chudina, která vstupovala do vztahů klientské závislosti vůči patricijské elitě výměnou za materiální obživu. Jednotlivé frakce městské chudiny pak ovlivňovaly mocenské boje v imperiálním centru. [Baechler 1975a: 59–62]. Konečně sklony studentů k rebeliím jsou dané jejich mladickou povahou a velkou koncentrací na jednom místě (univerzita).

Nicméně marginální skupiny nejsou zdrojem koherentních alternativ k ustavenému sociálnímu řádu. Tím jsou podle Baechlera anti-společnosti, které odmítají daný sociální řád a snaží se vytvářet prostory pro řád alternativní. Anti-společnosti pak dělí na a) únikové anti-společnosti (mnišská hnutí, hippie etc.) a b) agresivní anti-společnosti. Mezi agresivní anti-společnosti pak řadí: a) sekty, b) zbojnická hnutí, c) mafie a d) milenaristická či chiliastická hnutí [Baechler 1975a: 64–83]. Agresivní anti-společnosti se snaží nejen proti hegemonní společnosti bojovat, ale zároveň se stávají zdrojem koherentních představ o alternativních hodnotových a institucionálních řádech.

Osobně považuji tuto klasifikaci za další doklad úspěchu Baechlerovy „fenomenologické metody“. Baechlerovi se po mém soudu podařilo udržet zlatou střední cestu mezi obecnými výklady typu systémové či marxistické teorie na straně jedné a komparativními výčty různých rebelujících skupin na straně druhé. Typologie jsou primárně vytvářeny na před-moderních společnostech, ale s drobnými modifikacemi se dají aplikovat i na společnosti moderní. Ostatně i sám autor hovoří například o sektářském charakteru socialistického hnutí [Baechler 1975a: 71]. Problematice revoluce se ale Baechler zabýval i ve svých dalších dílech [Baechler 1974].

Charakter nekrologu neumožňuje se podrobně věnovat všem aspektům extrémně rozmanitého autorova díla. Jean Baechler například také proslul svou velmi originální analýzou příčin vzniku kapitalismu na Západě [Baechler 1975b; Baechler 1988]. V rámci historicko-sociologických textů se dále věnoval problematice neolitické revoluce a přechodu k civilizaci [Baechler 1982] či vzniku antické demokracie [Baechler 1980]. V oblasti metodologie formuloval předpoklady použití komparativní metody v sociálních vědách [Baechler 1986]. Svě historicko-sociologické paradigma se pokoušel uplatnit i v rámci analýzy soudobých mezinárodních problémů [Baechler 1971]. *Wall Street Journal* označil Baechlera, za „řídý případ francouzského intelektuála, který nechoval nenávist k trhu“ [Mingardi: 2022]. Ostatně je smutnou vizitkou stavu současné sociologie, že v anglickojazyčném

prostředí najdeme více jeho nekrologů v časopisech věnujících se ekonomii [Mingardi: 2022] a mezinárodním vztahům než v sociologických periodících.

Marek Německý

DOI: 10.14712/23363525.2023.12

Literatura

- Baechler, Jean [1971]. Revolutionary and Counter-Revolutionary War: Some Political and Strategic Lessons from the First Indochina War and Algeria. *Journal of International Affairs* 25 (1): 70–90.
- Baechler, Jean [1974]. Le problème de la rupture révolutionnaire: A propos des origines de la Révolution française. *European Journal of Sociology* 15 (1): 3–32.
- Baechler, Jean [1975a]. *Revolution. Key Concepts in the Social Sciences*. Oxford: Basil Blackwell.
- Baechler, Jean [1975b]. *The Origins of Capitalism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Baechler, Jean [1979]. *Suicides*. Oxford: Basic Blackwell.
- Baechler, Jean [1980]. Les origines de la démocratie grecque. *European Journal of Sociology* 21 (2): 223–284.
- Baechler, Jean [1982]. La nourriture des hommes: Essai sur le néolithique. *European Journal of Sociology* 23 (2): 241–293.
- Baechler, Jean [1986]. Les présupposés de la comparaison dans les sciences sociales. *Revue européenne des sciences sociales* 24 (72): 17–32.
- Baechler, Jean [1988]. The Origins of Modernity: Caste and Feudality (Europe, India and Japan). In: Baechler, Jean – Hall, John A. – Mann, Michael (ed.). *Europe and the Rise of Capitalism*. Oxford: Basil Blackwell, s. 39–65.
- Catinchi, Philippe-Jean [2022]. La mort du sociologue Jean Baechler. *Le Monde* (online), 19. 8. 2022. Dostupné z: <https://www.lemonde.fr/disparitions/article/2022/08/19/la-mort-du-sociologue-jean-baechler_6138471_3382.html>.
- Clausewitz, Carl von [2007]. *On War. Oxford Worlds Classics*. Oxford: Oxford University Press.
- Mingardi, Alberto [2022]. Capitalism and the Freedom to Walk Away. *Wall Street Journal* (online), 26. 8. 2022. Dostupné z: <https://www.wsj.com/articles/capitalism-and-the-freedom-to-walk-away-jean-baechler-france-italy-competition-trade-pluralism-experiments-innovation-11661542276?mod=opinion_lead_pos10>.
- Wikipedie (online) [2022]. Heslo: Jean Baechler. Dostupné z: <https://fr.wikipedia.org/wiki/Jean_Baechler>.